

УДК 37.013

ПРОФЕССОР КАРАТАЙ САРТБАЕВ - XX КЫЛЫМДЫН УЛУУ НАСААТЧЫСЫ, УЛУУ ПЕДАГОГУ

*Рыскулова Гульзат Уметкуловна- п.и.к., доцент,
Б. Осмонов атындагы ЖАМУ*

Аннотация: Кыргыз педагогикасынын пайдубалынын түптөлүүсүнө чоң салым кошкон, улуу педагог К.Сартбаевдин илимий эмгектерине, педагогдук ишмердүүлүгүнө, баланы тарбиялоодогу тажрыйбаларына, окутууга болгон көз караштарына саресеп салынат.

Ачкыч сөздөр: педагог, тарбиялоо, билим берүү, адеп-ахлактык тарбия, үй-бүлө тарбиясы, иш тажрыйбалар, сабаттуулук.

ПРОФЕССОР КАРАТАЙ САРТБАЕВ – ВЕЛИКИЙ НАСТАВНИК И ПЕДАГОГ XX ВЕКА

*Рыскулова Гульзат Уметкуловна- к.п. наук.,
доцент, ЖАМУ имени Б. Осмонова*

Аннотация: Обобщены научные труды, педагогическая деятельность, опыт воспитание великого педагога К.Сартбаева, внесшего большой вклад в становление кыргызской педагогики.

Ключевые слова: педагог, воспитание, образование, нравственное воспитание, семейное воспитание, трудовой стаж, грамотность.

PROFESSOR KARATAY SARTBAEV – A GREAT MENTOR AND TEACHER OF THE 20TH CENTURY

*Ryskulova Gulzat Umetkulovna-
candidate of pedagogical sciences,
Associate Professor, B. Osmonov named after JASU*

Annotation: Scientific works, pedagogical activity, experience of education of the great teacher K. Sartbaev, who made a great contribution to the development of Kyrgyz pedagogy, are summarized.

Key words: teacher, upbringing, education, moral education, family education, work experience, literacy.

XX кылымдын улуу кыргыз педагогу К.Сартбаев 1930-жылы 7-ноябрда Чүй областынын Панфилов районунун “Орто-Арык” кыштагында жарык дүйнөгө келген. К.Сартбаев алгачкы эмгек жолун 1951-1955-жылдары Жалал-Абад шаарындагы А.С.Пушкин атындагы мугалимдер институтунан баштаган. Болочок улуу педагогдун келечектеги ийгиликтеринин жаралуусу мына ушул А.С.Пушкин атындагы мугалимдер институтунан башталып, кыргыз педагогикасынын пайдубалын түптөөгө болгон чыгармачылык илимий-методикалык аракеттери, идеялары жарылып, ошол кездеги окумуштуулар чөйрөсүнө ушул жерден тааныла баштайт. 1958-жылы Элге Билим берүү министрствосунун демилгеси менен жаш адисти борборго жумушка чакырышат. Мына ушундан баштап, болочок улуу педагогдун илимдеги жолу ачылып, биротоло кыргыз педагогикасынын тарыхы үчүн табылгыс идеяларды жаратуусуна чоң мүмкүнчүлүктөргө жол ачылган. 1965-жылы “Башталгыч класстарда сөз түркүмдөрүн окутууга байланыштуу окуучулардын сөзүн өстүрүү” деген темада диссертациялык ишин ийгиликтүү коргогон. Мына ушундан баштап К.Сартбаев билим берүү, тарбиялоо процессинин илимий жана практикалык тажрыйбаларынын айкалышынан түзүлгөн изилдөөлөрү тынымсыз жүргүзүлүп, биринчи жолу “Кыргыз тилинин дидактикалык материалдары. 3-4-класс үчүн”, “Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутууда дидактикалык оюндарды колдонуунун жолдору” деген окуу куралдарын иштеп чыккан. Анын 200гө жакын макалалары жарыкка чыгып, республикабыздын мугалимдерине жана жалпы педагогикалык коомчулукка кеңири белгилүү болуп, колмо-кол талашып окушкан. К.Сартбаев көп жылдар бою башталгыч класстарда эне тилин окутуу маселесинин үстүндө талбай эмгектенүүсүнүн, жеке педагогикалык байкоолорду жүргүзүүнүн, алдыңкы мугалимдердин түрдүү иш тажрыйбаларын үйрөнүүнүн, байкоонун артында жана чет элдик улуу педагогдордун, жергиликтүү педагог, методисттердин эмгектери менен таанышуунун натыйжасында жаралган жеке көз караштарын илимий эмгектеринде чагылдырып келди. Алсак, “Сөз өстүрүү”, “Башталгыч

класстарда сөз түркүмдөрүн окутуунун методикасы”, “Окуучулардын орфографиялык сабаттуулугун арттыруу”, “Башталгыч класстарда класстан тышкаркы окууну өткөрүүнүн методикасы”, “Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуудагы көрсөтмөлүүлүк”, “Окуучулардын стилистикалык каталары жана аларды түзөтүүнүн алдыңкы тажрыйбалары”, “Көрсөтмө куралдар, техникалык каражаттар” аталыштагы ондогон монографияларды, методикалык окуу куралдарын билим берүү чөйрөсүнө тартуулады. Ошондой эле илим изилдөө иштерин жүргүзүү менен катарлаш болочок шакирттерди өстүрүп тарбиялоо аракетин эриш-аркак алып барып, коомдук иштерге да активдүү катышып, республикалык мугалимдер үчүн арналган “Эл агартуу” журналында жана жаш өспүрүмдөргө арналган “Байчечекей” журналдарынын редколлегиялык мүчөсү катары эмгектенип, коомго өз салымын кошуп келген. К.Сартбаев кыргыз элинин билим берүү агартуучулук чөйрөсүндө эле таанымал болбостон, СССРдин Педагогикалык Илимдер Академиясынын алдындагы башталгыч класстар боюнча проблемалык советинин мүчөсү да болуп иштеген. Ошол учурларда К.Сартбаевдин жазган эмгектери КМШнын жана Батыш Европанын көрүнүктүү мамлекеттеринин интернет сайттарынан 19 эмгеги да орун алганын өмүрлүк жубайы профессор А.Мураталиева сыймыктануу менен эскерет [Мураталиева А. Улуу педагог Каратай Сартбаевдин илим казынасынан. Бишкек. -2016. 14-бет].

К.Сартбаев - дүйнөдөгү алдыңкы мугалимдердин бири болуп саналып, 20-кылымдагы кыргыз педагогикалык ойдуунун келечекке карата кыймылын аныктоого өз салымын кошуп, окутуу ыкмаларына өзгөчө көңүл буруп, өз тажрыйбаларындагы байкоолорун замандаштарына жана кийинки мугалимдерге арнап өз эмгектеринде берип келди. Мисалга алсак: “Балдарды адептүүлүккө тарбиялоо”, “Эне тили окуучуларды патриоттуулукка, достукка тарбиялайт”, “Уяда эмнени көрсө учканда ошону алат”, “Жакшы болсоң жатык бол”, “Адептүүлүк-адам көркү”, “Кыргыз поэзиясы тынчтык жөнүндө”, “Эне тили – зор тарбиячы”, “Балдардын шыгын жана жөндөмдүүлүгүн өстүрүү”, “Таанып билүүнүн активдештирүүсү”, “Мүнөз жана эрк жөнүндө”.

Профессор К.Сартбаев баланын өсүп калыптануусунда тарбиянын эбегейсиз зор ролуна ишенип, билим берүүнүн аркасында «ар бир баладан келечектин мыкты адамы жаралат» аларга карата чебер педагогикалык мамиленин аркасында бардык балдар жөндөмдүү жана билимдүү боло ала тургандыгын аныктаган. Ошондой эле жаш өспүрүмдөрдү адеп-ахлактык жактан калыптандырууда мектеп менен үй-бүлөнүн, ата-эне менен мугалимдин биргелешип иш жүргүзүшү чоң мааниге ээ экенине токтолуп: “Үй-бүлө - баланын адамдар менен катнаш жасашынын алгачкы мектеби болсо, ата-эне бул биринчи тарбиячы,”- деп болочок баланын калыптануусундагы ата-эненин ордунун маанисин, жана мектептеги педагогикалык жамаат менен тыгыз мамиледе болуусун өз тажрыйбасында далилдеген [Балдарды үй-бүлөдө адептүүлүккө тарбиялоо\Мугалимдер газетасы, 1982, 6-сентябрь]. Окуучуларды адептүүлүккө тарбиялоого арналган дагы бир макаласында коомдо толук кандуу билимге бөлөнгөн, адеп-тарбиясы мыкты баланын өсүшүндө ата-эненин ордун дагы белгилейт: ”Ата-эне өзүнүн балдары менен канчалык көп аралашып, алар менен пикир алышса “Эмне үчүн?” деген толгон токой суроолоруна көңүл коюу менен кылдат жооп бере билсе, ошончолук ойдогудай тарбия, таалим берүүгө, балдардын сүйүктүү ата-энелеринен болууга мүмкүнчүлүктөр түзүлөт. Чынында эле жарык дүйнөгө көз ачып төрөлгөн наристе калпычы, өжөр, көк кежир болуп төрөлбөстүгү маалым. Алар адам баласынын жүрүш-турушундагы жакшы жана жаман адаттарга үй-бүлө тарбиясынан жана өзүнөн улуулардан үйрөнөт. Жаш өспүрүмдөр көптөгөн кылык-жоруктарга бала күндөн, жаш чактан адат алышат. Ошондуктан балдарды туура тарбиялоо зор мааниге ээ” – деген пикирин жалпы коомчулукка билдирип, жалпы ата-энелерди балдарды тарбиялоодо мектеп мугалими менен бирге активдүү болууга үндөйт [Мураталиева А. Улуу педагог Каратай Сартбаевдин илим казынасынан. Бишкек. -2016. 545-бет].

Профессор К.Сартбаевдин тарбиялоо процессиндеги үй-бүлөнүн тактап айтканда, ата-эненин ордунун чоң мааниси бар экенине басым жасоосу орус элинин улуу педагогу А.С.Макаренконун “Жакшы үй-бүлөдө жазалоо эч качан болбойт, бул болсо үй-бүлө тарбиясындагы эң туура жол,”-деген көз карашы менен үндөштүктү жаратып, өнүгүп келе жаткан баланын билиминин күчтүү болуусуна жана билим алуу мүмкүнчүлүктөрүнө шарт түзө билүү жөнүндөгү ишенимдүү болгон прогрессивдүү көз караштарын окумуштуунун артында калган эмгектери тастыктайт.

К.Сартбаев өзүнүн илимий иш тажрыйбасынан алган дагы бир макаласында жогорку окуу жайында окуп жаткан педагогикалык багыттагы студенттердин толук кандуу билим алуусунда өз алдынча иштөөгө көңүл буруу жакшы натыйжа берерине да токтолгон. “Өз алдынча иштөөнүн

негизги мааниси – белгилүү билимдердин суммасын өздөштүрүү, студенттердин теориялык жана практикалык жактан алган билимдерин кеңейтүү, өркүндөтүү. Өз алдынча иштөө жумушу кеңири мааниде алганда студенттердин аналитикалык жөндөмдүүлүгүн, башкача айтканда, чыгармачылык менен ойлоно билүүгө, тилдик фактыларды бири-бирине салыштырууга өз алдынча белгилүү чечимге келип, жекече тыянактарды жасоого үйрөтөт,”-деп студенттердин өз алдынча иштөө жөндөмдүүлүгүн арттырууга, кызыгуусун күчөтүүгө карата көз карашын сунуш кылат [Студенттер өз алдынча иштесин. Мугалимдер газетасы. 1991-жылы, 4-октябрь, 6-бет].

Билим берүүнү жана билим алууну эч качан жана эч жерде токтотууга болбойт. Аны элестетүү да мүмкүн эмес, анткени адам баласы жаралгандан эмгектенүүнүн, изденүүнүн аркасында өнүгүп жашап келе жатат. К.Сартбаев мына ушул багытта эмгек менен билим алууну айкалыштырып, башталгыч класстын балдарын келечекке даярдоодо, айрыкча окуучуларга тарбия-таалим берүү проблемаларына көңүл буруп көптөгөн макалаларын жарыялаган. Алар: “Балдарды үй-бүлөдө адептүүлүккө тарбиялоо”, “Тарбия иши көп кырдуу”, “Эне тил сабактарын окутууда окуучуларды адептүүлүккө тарбиялоо”, “Эмгекке үйрөтүү сабактарында окуучуларды адептүүлүккө тарбиялоо”, “Уяда эмне көрсө, учканда ошону алат”, “Адептүүлүк адам көркү”, “Бала кезден башталат”, “Тарбия таасири” ж.б өңдүү көптөгөн макалалары бар. К.Сартбаев улуу педагог-окумуштуулар, жазуучу-акындар жөнүндө да өз пикирлерин басма сөз беттерине жарыялап, алардын чыгармачылыктары тууралуу өз оюн республикалык денгээлдеги илимий конференцияларда билдирип келген. Ошондой эле К.Сартбаев өз чыгармачылык жолунда котормочулук менен да алектенген. Ал орус жана чет элдик педагог окумуштуулардын эмгектерин кыргыз тилине которуп жарыялап турган. Ушуга улай эле улуу педагог К.Д.Ушинскийдин илимий эмгектеринен сырткары балдарга арналган чакан аңгемелерин да которуп, кыргыз коомчулугуна тартуулаган. Келечек жаштарга, студенттерге арнап, стилистикалык жана орфографиялык каталарды түзөтүү, аларды ондоонун жолдору жөнүндө да эмгектери бар. Ошентип окумуштуу өлчөнүп берилген аз өмүрүндө башталгыч класстын окуучуларына жана жогорку окуу жайынын студенттерине, мектеп мугалимдерине арнап педагогикалык окуу китептерин жарыялаган. Ал:”Жаш өспүрүмдөргө чын билим жана жугумдуу тарбия берген балдардын тунук сүйүүсүнө бөлөнгөн, ар бир иши үлгү, өрнөк болгон, айткан сөзү закон катары жүзөгө ашкан мээримдүү-жылдыздуу, авторитеттүү миңдеген педагогдорду четтен эле кезиктирүүгө болот. Ошондой эле жаш өспүрүмдөрдүн сүймөнчүлүгүнө ээ боло албаган ойдогудай билим жана тарбия бербеген айрым мугалимдер да жок эмес, бар.

-Эмне үчүн айрым мугалимдерди окуучулар сүйбөйт?-деген закондуу суроо туулбай койбойт. Алардын себептерине буларды кошууга болот: Мугалим окуучуларга объективдүү баа коё албаса, сабакта бир да жолу жылмайып койбосо, жакшы жүз менен окуучуларды кубаттаганды билбесе, балдарды туура түшүнбөсө, үстү-башы, кийим-кечеси, жүрүш-турушу окуучуларды кызыктырбастан, жийиркеничке алып келсе, сабактын бүтүшүнө шашылса, сабак өтүп жатып саатын улам-улам карай берсе ж.б.,”-деп мугалимдин кандай сапаттарга ээ болуусун белгилейт [Тарбия иши көп кырдуу\\Ленинчил жаш, 12-июнь, 1964.3-бет].

К.Сартбаев өрнөктүү өмүрүндө, өз иш тажрыйбасында ар дайым гуманизмдин принциптерине таянып, баланын жөндөмдүүлүгүн эң жогорку баалуулук катары таанууга негизделген оригиналдуу педагогикалык эмгектерди жарыялады жана бүт өмүрүн тарбиялоо жана билим берүү процессине арнады.

Кыргыз педагогикасынын тарыхында көрүнүктүү из калтырган атактуу педагог, усулчу, изилдөөчү К.Сартбаевдин өз колунан билим-тарбия алып, жаш кыргыз педагогикасынын бай дубалын түптөөгө, өлкөнүн билим саясатын жүргүзүүдө чоң салым кошкон шакирттери бүгүнкү күндө көптөп саналат. К.Сартбаевдин өз колунан окуп, тарбиялык-кеңештерин түз угуу насип кылбаса да, анын жазып калтырган эмгектери аркылуу тарбияланып, билим жаатында балдарды тарбиялоо процессинде талыкпай эмгектенип жаткан мугалимдер миңдеп саналат.

Колдонулган адабияттар:

1. Балдарды үй-бүлөдө адептүүлүккө тарбиялоо\\Мугалимдер газетасы,1982, 6-сентябрь
2. Мураталиева А. Улуу педагог Каратай Сартбаевдин илим казынасынан. Бишкек. -2016.
3. Студенттер өз алдынча иштесин. Мугалимдер газетасы. 1991-жылы, 4-октябрь, 6-бет
4. Тарбия иши көп кырдуу\\Ленинчил жаш, 12-июнь, 1964, 3-бет